

Операције црногорског Приморског одреда у рату 1912 године

Процена војишта

Према црногорском ратном плану за рат против Турске 1912 године, најјача црногорска група — Зетски и Приморски одред — имала је задатак да офанзивно дејствује ка Скадру ради његовог освајања. Сходно тој замисли Зетски одред, као главна снага, дејствовао је источном обалом Скадарског Језера, а Приморски одред, груписан код Бара и Вир Пазара, као помоћна снага, садејствовао је Зетском одреду просторијом између Јадранског Мора и Скадарског Језера.¹⁾

Део војишта на коме је дејствовао Приморски одред представљао је један теснац, укљештген између мора и језера. Теснац је испуњен огранцима планине Румије, чији се гребен завршава на реци Бојани код Скадра. Тим гребеном војиште је подељено на две изразите зоне: источну и западну, којим се још више сужава теснац за покрете и тактичку употребу трупа. Источне падине тога гребена ка Скадарском Језеру стрмо се спуштају и слабо су пролазне, док су западне ка Јадранском Мору блаже, пролазније и погодније за покрете трупа. Веза између источне и западне зоне преко гребена је слаба, управо сводила се на неколико пешачких стаза. Цео теснац је слабо пролазан, без иједног доброг пута. Пuteви су били пешачке и коњске стазе, а особито је турски део војишта оскудевао у овим комуникацијама. Дејства ширих размера, како офанзивних тако и дефанзивних могућа су била дуж мора, односно Језера. Та дејства гребеном планине Румије и Тарабошем су била теренски раздвојена и тешко је било пребацивање снага са једног на други правац. За офанзивна дејства, како турска тако и црногорска, повољнији је био правац дејства Бар — Скадар, него правац Вир Пазар — Скадар, јер преко првог изводио је најповољнији правац, да се Скадар обухвати са југа и отсече од његове позадине, док је дејство другим правцем било теже услед топографског створа земљишта.

¹⁾ Детаљније о улози одреда видети: Живко Павловић „Опсада Скадра 1912/13 год.“ у одељку о ратном плану и концентрацији црногорске војске.

За Турке приморски правац био је врло осетљив, јер се најкраћим правцем могао обухватити Скадар са југа. Они су уочили важност скадарског рејона, као центра северне Албаније, па су стога на овом делу војишта још за време мира предузеле одговарајуће фортификациске мере, да ојачају одбрану Скадра. На турском делу војишта најважнији је рејон Тарабоша. Он је по природи врло јак, спречавао је директан напад на Скадар, а истовремено угрожавао обухват црногорских снага које би покушале да са доњег тока реке Бојане изврше обухват Скадра са југа. Стога је Тарабош имао тактичко-оперативни значај за одбрану Скадра, јер са његовим падом одбрана Скадра била би доведена у питање. Увиђајући важност Тарабоша Турци су још 1911 године приступили његовом утврђивању. Израђени су на гребену Тарабоша положаји у камену за три батерије (мерзерску, хаубичку и резервну), а на његовом огранку на реци Бојани код Сарикишла израђени су заклони за два брзометна пољска топа. Уз топовске заклоне била су израђена склоништа, путеви за прилаз батеријама, као и заклон за један рефлектор. До објаве рата, поред батериских положаја била је израђена једна отпорна тачка и неколико одвојених стрелачких заклона, а делимично је била постављена и жичана препрека. *Према предњем Тарабош је уочи рата претстављао један врло јак природни положај за одбрану Скадра, чија је отпорност ојачана и вештачки, тако да је напад на исти условљавао моћну артиљерију и извезжане трупе у борби око утврђених рејона.*

Турци су били предвидели, да ће се црногорске снаге пребацити на леву обалу реке Бојане, ради обухвата Скадра са југа. Како овај правац није био топографски заштићен, то је рејону Брдице посвећена за време мира особита пажња. Они су у овом рејону до објаве рата солидно организовали и утврдили пет отпорних тачака и положаје за три батерије, ојачане са жичаном препреком. Сва утврђења на Брдици и Тарабошу била су организована у типу ојачане пољске фортификације, а у току дипломатских заплета 1912 године Турци су систему утврђивања посветили још већу пажњу и приступили су ојачавању постојећих и изради нових објеката.

Црногорски део војишта уопште није био утврђиван.

Црногорске снаге на овом правцу дејства биле су Скадарским Језером раздвојене од снага Зетског одреда на правцу Подгорица (Титиград) — Тузи — Скадар. Стога је садејство тактичко, па и оперативно, било отежано, јер Црна Гора није имала језерске флоте с улогом одржавања везе између оба одреда. То је отежавало садејство и захтевало је од вишег командовања реално планирање операција и умешност у командовању код оба одреда.

За напад на тарабошка утврђења Приморском одреду стајала су на располагању два правца напада, и то: први дуж Ја-

дранског Мора и десне обале реке Бојане, и други, дуж западне обале Скадарског Језера. Напад првим правцем био је погоднији за покрете трупа, и на њему су се могле развити јаке снаге ради извршења фронталног напада са југозапада и југа на тарабошка утврђења. Незгода овог правца била је у томе што би десно крило нападах трупа, од дејства турских снага и артиљерије са Брдице, било изложено косој ватри и дејству са леве обале реке Бојане, због тога би тежиште напада на овом правцу било сигурније, да је на левом него на десном крилу. Напад првим правцем био је теренски тежи а, при томе нападне трупе биле би изложене косој и леђној ватри турске језерске флотиле са Скадарског Језера. Стога је напад овим правцем био несигуран, и он је за Приморски одред био помоћни.

*

На основи свега горњег Приморском одреду претстојао је напад на утврђени положај, који је захтевао брижљиву припрему напада, а напад да буде обезбеђен и одговарајућом артиљеријом. Главни правац удара погоднији је био да се изведе с обале Јадранског Мора, него од Вир Пазара дуж западне обале Скадарског Језера. За одбрану Скадра Тарабош је био врло осетљив и зато су Турци његовој одбрани посветили особиту пажњу, јер би падом истог одбрана Скадра била доведена у питање.

Распоред обостраних снага на приморском правцу дејства

Турске снаге

Командант корпуса одбране Скадра Хасан Риза-паша за одбрану Тарабоша одредио је одред под командом команданта утврђеног места Скадра. Састав одреда је био:

а) пешадиске снаге

3 батаљон 71 пешадиског пука; три редифска батаљона (драчки, либрашки и грамишки); скадарска граничарска чета; скадарски добровољци (око 1.400); група барјака Гриње и Коплика (106 војника); одред батаљона тврђавске резерве; тврђавска и инжењерска чета; митраљеска чета 71 пешадиског пука, и митраљеска чета 2 пешадиског пука стрелаца.

Свега: 4 батаљона низама и редифа, око 2 батаљона добровољаца, 8 митраљеза, 1 граничарска и 1 инжењерска чета.

б) артиљериске снаге

6 топова (мерзера) 12 см; 6 спорометних хаубица 12 см; 4 брзометна пољска топа 7,5 см; 2 брзометна брдска топа 5,5 см; 6 старих пољских топова 8,7 см и 1 рефлектор.

Свега: 24 артиљериска оруђа и 1 рефлектор.

Задатак: одбрана Тарабоша.

Детаљан распоред турских снага није познат.

Ц р н о г о р с к и х

Црногорски приморски одред под командом бригадира Митра Мартиновића на дан 8 октобра (26. IX) био је на граничном фронту концентрисан у три групе: десна колона (Црмничко-приморска бригада, без Селачко-шестанског батаљона под командом командира Милоша Лекића) око села Клезна. Један батаљон — Бјелогорски — био је као бочно обезбеђење фронтом према реци Бојани; средња колона (штаб одреда, Катунска бригада, под командом бригадира Милутина Вукотића), артиљериска група 1 дивизије и опсадна артиљерија на простору Стари Бар, село Печурица, и лева колона под командом бригадира Ника Кусовца (Ријечко-љешанска бригада са Селачко-шестанским батаљоном Црмничко-приморске бригаде) око села Пинчићи.

Укупно у одреду: 15 батаљона (око 8.000 војника) и 34 топа.

Задатак: кооперација са Зетским одредом у циљу да се прво заузме Тарабош, а потом Скадар.

Т о к о п е р а ц и ј а

А Рад одреда до обуставе напада на Тарабош

1) Наступање одреда до тарабошких утврђења

Приморски одред је 9 октобра (26. IX) 1912 године са све три колоне прешао границу и предузео надирање ка Скадру, и то: десна правцем села Клезна — село Горица; средња село Печурица — Каменички Мост — село Катрикол, и лева правцем Ифтијани (код села Драговићи) — Пет Убала (код села Шингли кота 950). Гранична линија заузета је без јачег отпора. Посаде турских граничних караула после првих испалених црногорских топовских метака отступиле су у правцу Тарабоша. После прелаза границе предњи делови колоне наишли су на слаб отпор мештана — муслимана — који су напуштајући своје домове испалили по неколико метака. Наступање колоне вршено је скоро без задржавања и са својим предњим деловима занућиле су на линији: село Горица — село Врзигаће (село Сврзигаће) — село Арбанет (село Арбанеш). Покрет средње колоне са пољском и опсадном артиљеријом био је врло отежан, јер није било доброг пута за њен покрет. Стога је по прелазу границе приступљено оправци стазе: село Печурице — Каменички Мост — село Катрикол. Скоро цела колона учествовала је на оправци те стазе, што је знатно успорило њено кретање, не само овог него и следећих дана. То је ову колону са незнатним изузетком претворило у радничку команду и за заштиту артиљерије. Ово се није могло избећи, јер убрзани напад на утврђени Тарабош без подршке артиљерије није био могућ. Веза између колоне у току наступања одржавана је помоћу курира (ордонанса) али та веза показала се слаба и непоуздана.

Десетог октобра (27. IX) колоне су продужиле наступање ка Скадру. Десна и средња колона, уз слаб отпор турских дело-

ва и мештана, са предњим деловима стигле су на линију: село Мурићани — село Сукобина. На правцу кретања леве колоне од села Арбанета ка селу Зогају дошло је до оштре и крваве борбе. За затварање овог правца из одбране Тарабоша упућен је био редифски пук са брдском артиљеријом. Овај пук, по свему изгледа, имао је и намеру да угрози леви бок средње колоне Приморског одреда, која се кретала ка селу Сукобини. Изгледа да Турци нису имали ни податке о јачини и правцу кретања леве колоне. Због тога је лева колона (Ријечко-љешанска бригада) изненадно напала турски редифски пук. У тој сусретној борби оба противника налетела су један на другог. Развила се жестока борба прса у прса. Турци су били надмоћнији у артиљерији, а брдска батерија Ријечко-љешанске бригаде са дрвеним лафетима још у почетку борбе била је онеспособљена за дејство од својих сопствених метака, јер лафети нису издржали трзање оруђа.

Напади батаљона леве колоне, без подршке сопствене артиљерије били су снажни, но и турски батаљони такође су смело прешли у напад, при чему су ефикасно подржавани артиљериском ватром свога пука и артиљериском ватром два турска монитора са Скадарског Језера, који су косом и леђном ватром тукли пешадију леве колоне. Та борба вођена је од раног јутра до подне, када су Турци из напада прешли у одбрану, а пред мрак 10 октобра коначно су одбачени од села Зогаја. Командант леве колоне, бригадир Кусовац, није схватио да је у крвавом окршају на бојишту добио победу. Из неразумљивих разлога није искористио постигнути успех, већ се задовољио тиме што је одбацио противника и што је остао господар бојишта, не предузевши гоњење потученог непријатеља, па чак није предузео ни одговарајуће мере да одржи додир са противником и да организује извиђање у зони свога дејства.²⁾ Губици леве колоне у овој борби били су око 600 мртвих и рањених, или 25%. Турски губици нису познати, а на бојишту оставили су око 300 погинулих, међу њима и команданта пука Садредин-беја. У овој борби нарочито се храбро држао Љешански батаљон, који је претрпео скоро 75% губитака.

Командант Приморског одреда није на време био обавештен о ситуацији код леве колоне, те је није могао ни потпомоћи, а још мање је могао да предузме одговарајуће мере, да се искористи тактички успех леве колоне. То је била последица скоро никакве везе штаба одреда са својим потчињеним јединицама, и обратно потчињених са штабом одреда. Стога је у операцијама одреда од првог дана рата наступила недовољна усклађеност.

²⁾ Ж. Павловић у „Опсади Скадра“ наводи да су Турци са овог бојишта у своме повлачењу повукли за собом и посаду с Тарабоша и да у току ноћи 10/11 октобра (27/28. IX) на Тарабошу није било Турака. По турским подацима ово се не потврђује.

Све три колоне 11 и 12 октобра (28 и 29. IX) продужиле су подилажење Тарабошу. Десна колона продуживши покрет од села Горице ка селу Облику, наишла је на слаб отпор турских пешадиских делова, док је артиљериском фронталном ватром са Тарабоша и бочном са Брдице њен покрет био знатно успорен. Она је заузела село Облик. Средња колона тих дана прешла је предњим деловима село Мурићане и стигла је у висину села Вилгар. Лева колона, после борби код села Арбанет, продужила је надирање потискујући испред себе слабије делове, а 12 октобра наишла је на јачи отпор турских делова на положају „Мали Крепс“ (на карти 1:100.000 Самагари к. 744 и кар. Стегваш) и после јаче борбе заузела је ово место. На овој линији све три колоне задржале су се и 14 октобра (1. X). Фронт одреда је био приближно на линији: село Облик — село Вилгар — кога 461 (караула Стегваш) — обала Језера. На дохвату ове линије трупе одреда биле су у домањају успешне артиљериске ватре са Тарабоша, а десно и лево крило још и под унакрсном артиљериском ватром са Брдице и турских монитора са Језера. Пољска артиљерија одреда нешто сточном, а још више људском вучом до 14 октобра стигла је до трупа и постављена за дејство на положајима према Тарабошу. На овој линији пешадија Приморског одреда задржала се дуже време, чекајући пристизање опсадне (тешке) артиљерије, која је услед оправке пута споро напредовала, а напад се без њене подршке није могао предузети.

У циљу лакшег снабдевања трупа муницијом и храном, складишта за потребе колоне померена су напред, и то за десну и средњу колону у село Катриколу, а за леву у село Скја на обали Језера. Турски монитори (3) тих дана знатно су отежали саобраћај водом са складиштима на обали Језера, те су због тога 2 пољска спорометна топа (8,7 мм) на дрвеним лафетима — вирски пољски вод — постављени за одбрану пристаништа и магаина у селу Скја.

Колоне Приморског одреда испред својих положаја предузеле су извићање турских положаја, особито ноћу. Извиђачка одељења доспевала су до препрека од жица тарабошких утврђења, али неки детаљнији подаци о јачини и саставу турских снага нису прибављени. У току овог извићања је било мањих борби извиђачких делова, а било је и губитака код извиђачких одељења. Турци су се са погинулим црногорским војницима невојнички односили. То се потврђује извештајем од 17. X команданта одреда Врховној команди, где стоји: „Јучерашњем извештају односно сукоба с непријатељем имам додати и то, да је још један извиђач погинуо. Турци погинулим сијеку главе, а двојици који су јуче погинули, осјекли су главе“.^{*)} Утврђено је да се

^{*)} Д. Вуксан: „Историска грађа — Балкански рат“ (документа). „Записи“, Гласник цетињског историског друштва, свеска за јануар 1935, стр. 45.

турски положај сада протезао гребеном Мали Крајс од Бојане кота 382 и кота 316 — кота 592 — кота 594 (Тарабош) — кота 658 (Широчки Вис) — обала Језера. Тачке кота 382 и кота 316 (Мали Тарабош) биле су особито утврђене и ојачане препреком од жица. Артиљерија се јављала иза целе линије фронта, али борбени положаји батерија нису осмотрени, јер су били добро заклоњени. Удаљење прве линије одреда од турских положаја ишло је мање-више паралелно са турским положајима на отстојању 1 — 1,5 км.

Застој у операцијама Приморског одреда одбрана Тарабоша је свестрано искористила за даљу израду нових и допуна постојећих положаја. Они су такође успешно узнемиравали артиљеријском ватром црногорске делове, подишле њиховим положајима, и приморале су их да се утврђују.

У времену застоја Приморског одреда пред Тарабошем, Турци су имали следеће податке о овоме одреду: на коти 750 (Самагор) око једне чете, а главнина одреда на Краварину и код села Штуфта. Код села Горице 1 батаљон. Приметили су да се убрзано ради на оправци пута око села Катриколе. Турски подаци о Приморском одреду били су непотпуни, јер се у рејону села Горице и села Облика налазила Црмничко-приморска бригада. Стога је њихова служба обавештавања и извиђања била слаба, утолико пре што је, доминантан положај Тарабоша омогућавао добру прегледност у све стране.

У времену подилажења одреда Тарабошу, командант Приморског одреда једновремено је предузео мере, да се његово бочно обезбеђење на отсеку реке Бојане, пребаци на леву обалу ове реке. Циљ те акције је био да се турској посади из Скадра онемогући прикупљање хране за људе и стоку са леве обале реке Бојане и да се угрози веза Скадра са Љешем. Турци су тих дана одбрану просторије на левој обали реке Бојане поверили мањим оделењима и групама. Они су у Шинђину (Сан Ђовани ди Медиа) као посаду оставили чету јачине 76 војника за чување магацина и пристаништа. Исто толики број војника са два брзометна брдска топа налазио се на висовима Шинђина. На доњем току реке Бојане били су делови скадарске граничарске чете. Пошто је за Турке био важан рејон ушћа Бојане код села Пуле, они су ојачали до 12 октобра дотадашње делове са циљем да спрече прелаз Црногораца на леву обалу реке Бојане.

Командант Приморског одреда наредио је да Бјелогорски батаљон (бочно обезбеђење) са отсека реке Бојане пређе на леву обалу ове реке. Мањи делови батаљона су 11 октобра пребачени помоћу приручних средстава преко реке Бојане. Том приликом запленили су разни пловни материјал и прикупили га код села Ширћа, ради подизања моста код овог места. Турци су артиљеријом са Тарабоша и Брдице онемогућили подизање моста, па је тај материјал пуштен низ воду до села Фраскањели и ту је

задржан. Следећег дана Бјелогорски батаљон пребацио је јаче делове на леву обалу реке Бојане. Том приликом, после низа мањих борби, одбацили су турске делове с обале и заузели села: Белај, Луарзу и Пулу (Пулај), а код села Белаја заузели су још и висеве Мали Белај и Мали Џимит. Тако су овог дана образована три тактичка мостобрана на доњем току реке Бојане, који су омогућавали трупама Приморског одреда даље продирање ка југу. Да би спречили даље продирање Бјелогорског батаљона ка југу, Турци су одмах приступили мобилизацији мештана — муслимана и католика — на добровољној бази и наоружали их. Те добровољачке чете, ојачане су једним одредом тамошњих посада са 1 брдским топом из Шинђина и предузели су напад на делове Бјелогорског батаљона на левој обали реке Бојане. Борбе су вођене 14 и 15 октобра и Турцима је успело да поврате села Пулај, Луарзу и Белај.

2) *Формирање добровољачког батаљона код Приморског одреда*

Одмах после објаве рата Црне Горе Турској отпочео је придолазити из Аустро-Угарске Монархије велики број патриота, који су изјавили жељу да се боре у редовима црногорске војске против Турске. Стога је приступљено формирању једног добровољачког батаљона при Приморском одреду. Он је формиран 15 (2) октобра 1912 године у селу Катриколу под Тарабошем. Батаљон је тих дана бројао око 500 добровољаца (доцније је тај број био знатно већи) и формиране су 3 чете. Први командант тога батаљона био је командир Станко Петровић из Његуша, доцније на његово место дошао је командир Стево Јовићевић. Командири чета били су потпоручници Лако Антуновић и Томо Вукмановић и поручник Михаило Марковић. Највећи број добровољаца је био из Боке (50%). Но, у батаљону је било добровољаца из Љубљане, Загреба, Трста, Госпића, Огулина, Пакраца, Книна, Задра, Шибеника, Новог Сада, Сарајева, Тузле, Бања Луке, Мостара, Требиња, Дубровника, Охрида и других места. Од других народности је било: 1 Француз, 1 Рус, 4 Чеха и 8 Италијана. Доцније у току рата почели су пристизати добровољци и наши сународници из Америке. Међу добровољцима било је разних професија: занатлија, земљорадника, студената, ђака средњих школа, лекара, судија, трговаца итд. Међу првим добровољцима били су прваци „Младе Босне“: Владимир Гађиновић, д-р Бранко и Ристо Шантићи и д-р Перо Слијепчевић. Добровољцима је издато потпуно наоружање и одело које је имао црногорски војник. Употреба добровољачког батаљона за прво време, због необучености омладинаца, састојала се од заштите артиљерије и њихове тактичке обуке.

Када се указала тактичка и оперативна потреба за дејство Приморског одреда и на левој обали реке Бојане, то је доброво-

љачки батаљон ушао у састав делова Приморског одреда за дејство у правцу Љеша.)

3) План напада на Тарабош

У духу основног задатка и садејства Зетском одреду за о-свајање Скадра, Приморски одред имао је задатак да изврши напад на Тарабош. Са полазног положаја одреда село Облик — село Вилгар — обала Језера постојала су за извршење напада три нападна правца: а) село Гоњица — село Облик -- Мали Тарабош (кота 382 и кота 316), б) село Вилгар — кота 591 и кота 658, в) село Зогај — кота 658.

Напад правцем под а) изводио је најкраћим путем да се дође до Скадра, али је у тактичком погледу био врло тежак, јер би нападачеве трупе биле изложене артиљерској косој и бочној ватри са Брдице и Тарабоша, особито са Брдице, због чега је напад овим правцем био несигуран. Напад правцем под б) био је у тактичком погледу сигурнији, јер нападачева пешадија не би трпела од косе артиљериске ватре са Брдице, а потпомагање напада са артиљеријом било је омогућено. Незгода нападног правца била је у томе што је напад изводио на центар непријатељског положаја, тј. био је фронталан. Напад правцем од села Зогаја је био несигуран због косе и леђне ватре турских монитора са Језера, и што је напад било тешко подржавати артиљериском ватром. *Према овоме најпогоднији правац главног напада био је централни, а крилни правци као помоћни, од којих је главни од села Гоњице за Мали Тарабош био важнији.*

План команданта Приморског одреда је био да се главни напад изведе средњом колоном правцем села Вилгар на непријатељски фронт кота 658, кота 594, коју би за овај циљ ојачао деловима десне и леве колоне. Он у плану није предвидео да се главни напад усмери на Мали Тарабош, јер услед косог и леђног дејства са Брдице, тај напад био би несигуран, већ је тим правцем упутио помоћну снагу. *Одлука команданта одреда о избору главног правца напада је била правилна, јер је таквим избором избегао косо и бочно дејство артиљериске ватре са суседних отсека.*

Колоне одреда за напад биле су у току подилажења доведене на полазни положај, а то је одговарало и замисли команданта одреда за напад на Тарабош.

У духу горњег плана командант одреда је наредио да Ричко-љешанска бригада на досадањем положају (Крајина), остави два батаљона (Селачко-шестански и Љуботињски), а са осталим батаљонима да пређе на правац дејства средње колоне у рејону села Вилгара.⁴⁾ Гро пољске и опсадне артиљерије,

⁴⁾ Ј. П. Т. „Двадесетогодишњица првог самосталног добровољачког батаљона у Црној Гори“, „Ратник“, новембар 1937, стр. 58.

⁵⁾ „Записи“, свеска за јануар 1935, стр. 43.

услед недостатка средстава за везу са појединим артиљериским јединицама постављен је наспрам центра непријатељског положаја ради што ефикаснијег потпомогања напада средње колоне. Од тешке артиљерије постављена су два дугачка топа 105 мм на десном крилу одреда ради дејства на Мали Тарабош и Брицицу.) Од пољске артиљерије, командант одреда наредио је да се два пољска спорометна топа из састава 1 пољске батерије поставе за непосредно дејство испред фронта десне колоне, а на правцу дејства леве колоне остала су два пољска топа (раније поменути за одбрану пристаништа у Скја). Бригадне брдске батерије — Катунска и барски брдски вод (6 топова 7,5 мм) — постављене су за дејство на фронту својих бригада, сем батерије Црмничко-приморске бригаде, која је онеспособљена својом сопственом ватром у борби код леве колоне на дан 9 октобра.

На основи општег плана Врховне команде за заузеће Скадра, командант одреда имао је намеру да изврши напад на Тарабош после тродневне артиљериске припреме, тј. у времену када и Зетски одред буде предузео напад на Скадар. У том смислу предузео је одговарајуће мере за прегруписавање трупа и постављање артиљерије на положаје. *Требало је да све те припреме буду готове до 22 октобра, кога дана има се отпочети са бомбардовањем непријатељског положаја, а 25 октобра да се изврши пешадиски напад на Тарабош.*

Нема се података како су припреме за напад спроведене и на које се све тешкоће наишло. Највећа тешкоћа је била у довлачењу и постављању тешке артиљерије на одређене борбене положаје, јер није било погодних путева за њено довлачење. Ради тога су се морале коњске стазе да оспособе за њен покрет. Поред свих тих тешкоћа припреме за напад биле су готове 22 октобра. То се види из извештаја команданта одреда које је поднео Врховној команди и команданту Зетског одреда. Они гласе:

а) „Мурићани 21/X-1912

Врховној команди — Крушевац.

Данас нема ништа ново. Јуче је било рђаво вријеме, услед чега је рад био отежан, али се данас радило врло добро. Сјутра ћемо бити готови с уређењем артиљериског положаја и спремни да можемо отворити паљбу из далекобојних топова.

Бриг. М. Мартиновић.“⁹⁾

⁹⁾ Карактеристично је за црногорско више командовање, да се оно мешало у надлежност нижег командовања. Тако је командант одреда 15 октобра тражио од Врховне команде да му одобри да може поменути два топа поставити на десно крило: ... „Јо, пошто би потребно било, да у Горицу што прије наместим једну батерију далекобојних топова ради ометања радова око шанчева, па и ако је овај положај удаљен до седам километара, да им се смета даљи рад на шанчевима...“ „Записи“, св. јануар 1935, стр. 45.

¹⁾ „Записи“, св. јануар 1935, стр. 52 и 53.

б) „Мурићани 21/X-1912.

Престолонашљеднику — Тузи.

Пошто са садашњих позиција не могу непосредно садејствовати са одредом Њ. Кр. Височ. против Скадра него искључиво против Тарабоша и Брдице, то би добро биле, да се вријеме не губи, како би што прије и акција Приморског одреда дошла у непосредну помоћ Зетског одреда, да чим будемо готови, отворимо паљбу противу Тарабоша, за чем тражим разрешење Њ. Кр. Височанства од прве издате ми наредбе, према којој захтијевате, да паљбу не отворим против Тарабоша, док Зетски одред допре до Скадра Турци су већ отварали паљбу, на коју досада нијесмо одговарали.

Бриг. М. Мартиновић“.)

в) „Ријека 21/10-1912

Мигру Мартиновићу — Мурићани

Сад се повратих са Сувога Потока, пошто сам прио Коплик (?) и дошао сам овдје на Ријеку, да Краљу рапортирам све. Задовољан сам потпуно с наше стране и ако мислиш да смо спорорадили увјери се, да смо напредовали и радили, да се боље није могло. Изгубили смо само један дан ушљед рђавог времена. Ми ћемо бити спремни сјутра вече, а ондан ујутру ударићу на Штој, Мишљења сам, да и ти са срећом отпочнеш паљбу топовску сјутра око девет сати, како ће моћи Краљ гледати са Коплика сјутра тј. у уторак. За нас не мисли, ми смо добро и у реду и потпуној спремни готови. Напријед!

*Данило“.**)*

г) „Бар 21/X-1912.

Врховној команди — Крушевац

Данас на овој страни није било ништа. Турци опалили неколико топовских метака на наше положаје, али без успеха никаквог. Према споразуму са Њ. Кр. В. Књазом Нашледником сјутра отпочињем бомбардовање Тарабоша.

Бриг. М. Мартиновић“.)

Из предњих депеша се види да је командант Приморског одреда благовремено обавестио Врховну команду о готовости да отпочне с артиљериским нападом на Тарабош, као и сагласности команданта Зетског одреда да отпочне то дејство. Према томе, није био разлог да се напад Зетског одреда на Велики Бардањолт 25 октобра обустави, због тога што Приморски одред тада није био готов за напад.

*) „Записи“, св. јануар 1935, стр. 52 и 53.

***) Исто.

*) „Записи“, св. јануар 1935, стр. 52 и 53.

Да би се успех напада на Тарабош што боље обезбедио од бочног дејства турских снага са доњег тока реке Бојане, командант Приморског одреда је наредио, да мање груписце Бјелогорског батаљона поново пређу на леву обалу ове реке. Та одељена су 19 октобра прешла реку Бојану код села Белаја. По прелазу сукобили су се са турским деловима на вису Мали Ђимтит и заузели га. Том приликом запленили су два брдска топа, а на реци Бојани нешто пловног материјала. До овог дана делови Приморског одреда запленили су на Бојани 32 пловна објекта.¹⁰⁾

4) Бомбардовање Тарабоша

Према плану команданта одреда отпочео је 22 октобра око 10 часова артиљериски напад. Раније се није могао отпочети, јер је браниочев положај био обавијен маглом. Турци су одговорили одмах ватром своје артиљерије. Број осмотрених турских дејствујућих оруђа ценио се на 22, не рачунајући у овај број артиљерију са Брдице и са монитора. Турци су оценили да је 22-Х дејствовало против тарабошких утврђења 6 тешких оруђа. Настала артиљериска ватра није била велика. Ово из разлога што је црногорска артиљерија располагала малом количином муниције, а која се још више смањила услед пожара мунициског слагалишта у Старом Бару. Стога се тежило да се најјаче артиљериско дејство изврши непосредно пред извршење пешадиског напада. Турци напротив нису штедели муницију. Њихова артиљериска ватра, усмерена поглавито противу црногорских батерија, није нанела веће губитке.

Командант одреда обавештавао је Врховну команду о дејству артиљериске ватре и у извештају од 23 октобра каже: „И данас ћемо продужити бомбардовање Тарабоша, које ће отпочети у девет сати, ако се мога од магле. По мом мишљењу шанчеви на Тарабошу неће се моћи одржати нашој палби, нити ће моћи војници стајати у њима од велике палбе, која ће се на њих осуети. Јучер нијесу шанчеви Тарабоша били посједнути турском војском, а ни топови са главног врха нијесу пуцали, него са једне косе између Малог Тарабоша, који је изнад Скадра и великог виса Тарабоша, на који су шанчеви, јер су... удаљенији од нас око хиљаду и три четири стотине метара, но што су главни шанчеви. Та њихова артиљериска позиција и непосиједање шанчева даје ми мислити, да су Турци увидјели, да су шанчеви на врху Тарабоша, којих има неколико, сви скупа на једном малом простору, који је лако једновремено цио осуети јаком палбом. Тарабош је сада много јаче утврђен, него што сам знавао напријед, али су на њем много урадили потоњих 15 дана.“¹¹⁾

У другом извештају истог дана, између осталог, известио је: „Сјутра ћемо предузети палбу против Тарабоша, а ако види-

¹⁰⁾ „Записи“, св. јануар 1935, стр. 47/48.

¹¹⁾ „Записи“, св. фебруар 1935, стр. 114/115.

мо да ће се моћи без губитка, заузећемо онај највисочији врх од Трабоша, који се налази пред оним врхом, гдје су утврђења, а на њему се данас није нико виђао“.¹²⁾

У току ноћи 23/24 октобра делови средње колоне заузели су без већег отпора највиши вис испред тарабошких утврђења. То је био Широчки Вис (кота 658), који је по свом топографском створу претстављао један оштар каменити вис, а притом још и тешко приступачан. На њему се није могао поставити ни брдски топ, без темељите техничке припреме за топовско место. О заузећу овог виса командант одреда 24 октобра известио је Врховну команду, и у том извештају додаје... „нека Врховна команда буде сигурна да ће се у цијелом раду употребити највећа предострожност у погледу, да буде што мање жртвава при заузимању шанчева од Тарабоша, за које сам сад потпуно увјерења, да ме неће запанути но врло мало губитка последије овакве артиљериске припреме и постепеног заузимања важнијих положаја“.¹³⁾

Противдејство турске артиљерије није се јаче испољило, мада нису штетели муницију. То се види по броју губитака, где је за првих два дана артиљериске припреме (22 и 23 октобра у целој артиљерији Приморског одреда број погинулих износио: 1 официр и 5—6 војника, а рањених 1 официр и 10—12 војника.

Уопште узев успех артиљериског напада на тарабошка утврђења био је задовољавајући. Утврђења су била делимично порушена, сем препрека од жица. На рушење тих препрека артиљериском ватром није се ни рачунало, сем узгредно, јер за такво рушење потребно је било имати јачу артиљерију и доста муниције, а тога код црногорске војске није било. Стога је као главном средству за отварање пролаза у жичаним препрекама приступљено формирању специјалних одјељења „бомбашка (јуришна) пешадиска одељења“, наоружана бомбама и маказама. Одјељења су била формирана од добровољаца, а број пријављених добровољаца је био већи, него што је требало. Од пријављених за ова одељења узети су већином обвезници резервне војске, који су били ослобођени од војне обавезе. Њих су одвраћали да се не пријављују, али су ти старци обично одговарали: „до жице могу допријети, а више и не треба“.

5) Обустављање напада на Тарабош

Јуриш на тарабошка утврђења је био наређен за 25 октобар. У том циљу издата су била потребна наређења и упутства. „Уочи наређеног напада ноћу 11 и 12 октобра“ командант Приморског одреда изненадно је обуставио наређени напад с тим, да се бомбардовање непријатељских положаја продужи у толико, у колико је потребно, да се тек омета непријатељу рад на утврђи-

¹²⁾ Исто.

¹³⁾ „Записи“, св. фебруар 1935, стр. 116.

¹⁴⁾ Стари датум.

вању. Узрок овој обустави напада на Тарабош био је овај: краљ Никола упутио је био по своја 3 перјаника својеручно писмо команданту Приморског одреда, у коме га преклиње, да не напада како је наумио, и да не губи људе, без потребе, којих је и иначе мало, већ да се само ограничи на пасиван рад, јер он (краљ) има непобитне доказе, да ће му се Скадар убрзо и без крви предати. Командант Приморског одреда је ово послушао¹⁵⁾

У вези обустављања напада на Тарабош, командант Приморског одреда 25 октобра доставио је Врховној команди извештај: „Примио сам наређење од Врховне команде, по којој ми се спречава нападај на утврђења Тарабоша све док Зетски одред опсејдне град скадарски. Нека ми Врховна команда дозволи да учиним примједбу, да ће на начин Зетском одреду бити врло тешко доћи да опсејдне град скадарски, јер док смо ми на садашњим позицијама готово сва војска која се у Скадру налази, може учинити испад на Зетски одред, а према Приморском одреду држати само три до четири табора, као што према извјештајима и сад само толико држи на висовима Тарабоша. Сувише, виши дио артиљерије, који сад дејствује против Приморског одреда, окренуће своју акцију, која је доста моћна... наступање Зетског одреда на граду скадарском, јер је узела позицију далеко од нас да се сузбије нашом палбом; и због те удаљености није ни њихово дејство било сложено против наших одреда. Према горе наведеном молим Врховну команду, да ми даде одговор, до којег ћу се строго придржавати примљеног налога“¹⁶⁾

До напада на Тарабош није дошло. По свему изгледа да би напад 25 октобра успео, да је био извршен, јер су тада биле изузетно повољне прилике. Одред је остао пасиван и спречен је без разлога у извршењу напада на Тарабош. Од 26 до 31 октобра, у времену напада Зетског одреда на Бардањолт, Приморски одред у духу добивеног наређења продужио је са смањеном жестином артиљериско дејство против тарабошких утврђења. На отсеку реке Бојане, његово бочно обезбеђење са мањим одељењима на левој обали реке Бојане узнемиравало је турске посаде и везе Скадра са југом.

*

Основни задатак Приморског одреда је био да садејствује главној снази црногорске војске при заузимању Скадра. Као ближи задатак одреду је претстојао напад на утврђени Тарабош, који је био важан ослонац целокупне одбране Скадра. Снаге одреда за извршење тога задатка биле су довољне, па чак и јаче него што је одговарало оперативној ситуацији и могућностима црногорске војске.

Тактичко-оперативни рад одреда од граничног фронта до Тарабоша карактеришу две фазе: подилажење утврђеном поло-

¹⁵⁾ „Опсада Скадра“ стр. 80 и 81.

¹⁶⁾ „Записи“, св. фебруар 1935, стр. 116.

жају са прикупљањем и груписањем снага на полазном положају и напад на утврђени положај. У првој фази (подилажење) почетно груписање одреда било је правилно. Темпо надирања био је спор, али се то није могло избећи, јер није било повољних путева на турској територији за покрет пољске и тешке артиљерије, па су током покрета оспособљаване постојеће стазе за њен покрет. Те тешкоће пребројене су без већих последица за главну снагу одреда, јер су Турци са Тарабоша били неактивни. Њима се указала повољна прилика да почесно туку раздвојене колоне Приморског одреда на кршевитом планинском земљишту. Њихов изненадни сусрет са левом колоном Приморског одреда на западној обали Скадарског Језера био је за њих изненађење. После њиховог одбацивања ка селу Зогају, они уопште на целом свом фронту нису показали никакву активност, сем слабот дејства артиљериске ватре.

Лева колона (Ријечко-љешанска бригада) у рејону села Зогаја претрпела је велике губитке и тај успех у одбацивању једног турског пука крваво је плаћен. Због неумешности командовања овом колоном тај успех није ни тактички ни оперативно искоришћен. Требало је успех колоне искористити не само на њеном правцу, него и на целом фронту одреда.

Служба извиђања (у подилажењу) уопште је била слаба, а организација веза и обавештавања такође слаба. Лева колона води са непријатељем упорну борбу, а командант одреда о овоме није имао ни појма, јер није био о томе благовремено обавештен од стране команданта колоне. То је била последица слабе увежбаности за време мира црногорског вишег командовања на колективан рад у духу савременог боја. У овој борби и турска извиђачка и обавештајна служба показала се још слабија од црногорске, јер да су Турци у току ноћи 8/9 октобра извршили напад на необезбеђену леву колону, цео Приморски одред нашао би се у неповољној ситуацији. Правилан је поступак команданта одреда што је током подилажења наредио да његово бочно обезбеђење на отсеку реке Бојане, са незнатним снагама узнемирава позадину посаде Скадра на левој обали ове реке. Уопште узев оперативни рад одреда од граничне линије до Тарабоша био је добар и операције су прилагођаване ситуацији.

У другој фази (прикупљање трупа на полазном положају и припрема напада) уочава се следеће: избор полазног положаја и главног правца напада је био правилан; требало је да снаге за напад буду више прикупљене (десна колона морала је да буде ближе средњој); није било одређених јединица за резерву одреда и нападни фронт средње колоне (главне), која је имала главну улогу, тј. да изврши пробој непријатељског фронта, био је велики. Припреме за напад (довлачење артиљерије, прегруписавање пешадије, уређење позадине) извршене су на време, мада су постојали услови да буду спорије, јер се артиљерија морала довлачити мање-више људском вучом.

Артиљериска припрема напада, обзиром на број оруђа (30) и количину муниције, по свему изгледа изведена је методично и добро. Изгледи успешног напада на Тарабош, после артиљериске припреме, 25 октобра били су повољни. Када је завршена артиљериска припрема, краљ Никола, као врховни командант, обуставио је напад Приморског одреда (да се не пролива узалудно крв, а следећег дана и Зетског одреда на Велики Бардањолт). Није било никаквог ни тактичког ни оперативног разлога да се обустави напад Приморског одреда, напротив, то је била изузетно повољна прилика да се напад изврши. Дан почетка напада могао се чак и одложити до почетка напада Зетског одреда (28. X). Стога Врховна команда учинила је капиталну грешку, што је сасвим обуставила акцију одреда у моменту када су сви елементи ситуације били повољни да се тај напад заврши са потпуним успехом. Свакав поступак краља Николе није уопште одговарао ситуацији и апсолутно је необјашњив, сем ако није постојао неки други разлог, који је нама непознат.

Утицај Врховне команде на координацију рада Приморског и Зетског одреда у духу јединства и постигнућа главног циља био је веома слаб. Она издаје наређења без темељите и свестране процене ситуације. Стога се појављују одвојене акције по времену и простору. Нема у операцијама једне одређене линије. Све се ради на парче, и то без везе, па стога нема ни јединства у дејству. То је и био њен основни задатак, који је она потпуно занемарила, противно свим принципима ратне вештине.

(Наставиће се)

Драгић Вујошевић

ГЛАВНИ ИЗВОРИ

¹⁾ Ж. Павловић, генерал у пензији „Опсада Скадра“ 1912 — 1913, Београд 1926 године.

²⁾ „Iskodra müdafaasi“ од Ferik. Abdurahman Nafiz и Mirliva Kiramettin 1933. Истанбул.

³⁾ Д. Вуксан: „Историска грађа — Балкански рат“ (документа), „Записи“, гласник цетињског Историског друштва 1935 и 1936 године.

⁴⁾ Ј. П. Т. „Двадесетогодишњица првог самосталног добровољачког батаљона у Црној Гори“, „Ратник“ новембар 1937, стр. 58.